

Jože Toporišič

PRAKTIČNA STILISTIKA

1. SPLOŠNO O STILISTIKI

Stilistika je posebna veja našega znanja o jeziku. Proučuje značilnost in primernost jezikovnih sredstev kakršnegakoli sporočila ali njega dela. Tako imenovana praktična stilistika posebej uči, katera sredstva so v določenih vrstah besedila dobra in katera slaba: prva seveda priporoča, druga pa odsvetuje.

Na podlagi česa pa je kakšna jezikovna sredstva mogoče priporočati ali odsvetovati? — Na podlagi načel, kot so pravilnost, jasnost, zadevnost, živost, jedrnatost itd. Kdor ta načela v govoru in pisavi spoštuje, tj. piše in govori pravilno, jasno, zadevno, živo in jedrnato, meni stilistika, doseže s svojo besedo večji učinek kot tisti, ki mu je za vse to malo mar.

Vsako razumno sporočilo nastane pač zato, ker je njegov tvorec (govoreči, pišoči) hotel komu kaj povedati, mu sporočiti tako ali drugačno resnico, z njo vplivati na naslovnikovo zavest, ravnanje, voljo in podobno. Vse to pa je mogoče le, če naslovnik namenjeno mu sporočilo zares dobro razume. To razumevanje moramo poslušalcu (bralcu) čim bolj olajšati, zakaj če je naše besedilo pretežko, nejasno, zapleteno, nerazumljivo, se zelo rado zgodi, da se ne bo potrudil, da bi ga razumel, in tako smo govorili v prazno. Če ni živo, se ob njem zdolgočasi in ga neprebranega odloži. Če je prerazvlečeno, je učinek isti. Uradi in uradne osebe, ki greše zoper pravila stila, sicer lahko menijo, da bodo ljudje njihova sporočila in predpise vendarle brali, že zato, ker jih morajo (saj so zanje tudi življenjske važnosti), kažejo s takim početjem svojo precej brezbrizno vest, ki družbeno ni koristna.

2. JEZIKOVNA PRAVILNOST

Pravilnost v knjižnem jeziku določa splošna raba. Kakšna pa splošna raba je, nam razodevajo slovnica, slovar in pravopis. Potemtakem za prvo silo lahko rečemo, da je v knjižnem jeziku pravilno to, kar učijo slovnica, slovar in pravopis. Slovnica nas uči, kakšni so glasovi knjižnega jezika in kje jih izgovarjamo, pa tudi, kako izgovarjamo besede, besedne skupine, stavke in večje stavčne enote, uči nas besede sklanjati in tvoriti, povezovati v stavke in stavčne dele itd. Slovar nas poučuje o besednih pomenih, pravopis, kako sporočila zapisujemo.

Ker se jezik po malem neprestano spreminja, slovnica, slovar in pravopis pa se ne izdajajo vsako leto, tudi ti priročniki zastarijo, tj. splošne rabe ne podajajo več čisto zvesto. V takih primerih se nanje ni več mogoče docela nasla-

njati, toda jezikovno povprečno izobražen in nadarjen človek, posebno šolar, vendarle bolje stori, če se tudi v takih primerih drži veljavnih določil. Pač pa na problem opozori tudi učitelja, profesorja, strokovnjaka, slovničarja (dopisi radiu, časopisju, akademiji, fakulteti ipd.). Strokovnjaki pa morajo priročnike čim prej spet spraviti v skladje s splošno rabo.

Zakaj pa ljudje delajo slovnične napake? — Zato, ker se vsakdanji govorniki jezik precej loči od knjižnega, še bolj pa govorniki od pisanega. Posebno pri ljudeh iz nekaterih narečij. Komaj kdo govori čisto knjižno, vsi se moramo knjižnega jezika učiti; seveda eni veliko bolj kot drugi.

Praktični jezikovni priročniki učijo pravilno podobo jezika, opozarjajo pa tudi na najpogostnejše nepravilnosti. Tako se jih ljudje še posebej izogibajo. Pravila knjižnega jezika moramo upoštevati, saj dajejo našemu jeziku potrebno enotnost in sorazmerno stalnost, kar je za širše družbeno razumevanje nujno potrebno.

S tem, da je naše pisanje ali govorjenje jezikovno pravilno, pa še ni rečeno, da je tudi dobro. Dobro je šele tedaj, če je jasno, naslovniku razumljivo, in če je hkrati živo in jedrnato, pregledno itd.

Prav tega, kako vse to dosežemo, nas uči stilistika.

3. JASNOST

Poznanje stvari

Že stari grški in latinski učitelji govorništva so vedeli, da je jasnost sporočila odvisna že od poznanja stvari, o kateri kdo govori. Če npr. sami ne vemo natančno, kako je bilo z junaškim dogajanjem na Kozari, ga gotovo ne moremo jasno razložiti komu drugemu. In če smo knjigo površno brali, bomo težko obnovili njeno vsebino, prikazali lik poglavitnega junaka, uganili, kaj nam je pisatelj hotel povedati za življenje. Kako bomo opisali svoj nedeljski sprehod, če smo hodili z zaprtimi očmi?

Če hočemo svet (in sebe) dobro poznati, ga moramo opazovati, preučevati, študirati ga in razmišljati o njem. Tako se nam odkrije njegovo bistvo in premnoge posameznosti, česar vsega ni, če to ali ono poznamo samo po imenu, smo le površno pogledali, bežno doživeli, pri branju preleteli itd.

Predmetnost spoznavamo širše in globlje lahko vse življenje, še posebno pa v mladosti. Ravno v mladih letih moramo hoditi po svetu z odprtimi očmi in ušesi, takrat smo vtisom in spoznanjem silno dostopni; v spomin se nam vtisnejo tako živo, da ostanejo naša zelo trajna last, posebno če novosti postopoma in v primerni gostoti sprejemamo dolgo časa, npr. v daljšem rednem šolanju. Od veliko stvari v prav kratkem času (premnogi tečaji za nadomestitev rednega šolanja) imamo malo koristi.

Upoštevaj naslovnika!

Vendar ni dovolj, stvari le dobro poznati. V sporočilu je treba upoštevati tudi naslovnika, tj. tistega, ki nas bo poslušal ali našo besedo bral. Govoriti in pisati moramo zmeraj primerno izobrazbi in življenjski izkušnosti in dobi naslovnika. Kdor se obrača na gospodinjo, ki je hodila samo v osnovno šolo, vprašanj v zvezi z našo gospodarsko reformo ne more uspešno obravnavati na način, kot jih lahko, če predava strokovnjakom. Profesor razlaga celični ustroj živih bitij na srednji šoli drugače, kot če stoji v razredu osnovne šole. — Seveda je narobe tudi, če kdo govori učeno, pa sploh ni učen, otročje, če ni več otrok. Tuja

učenost je res tuja, izposojevalcu nejasna, in le umetniki se znajo vživeti v doživljanje sočloveka, da ga znajo podati kot svoje.

Preglednost

In če sporočajoči dobro pozna predmet in tudi upošteva naslovnika, bo njegovo sporočilo lahko le premalo jasno, če ne bo imelo še nekaterih lastnosti. Pregledno mora biti. Tu ne mislimo na nečitljive čačkarije in podobno (toda tudi brez čitljivosti ni jasnosti), temveč na naslednje: v vsakem sporočilu mora naslovnik vedeti, kje smo in kam hočemo. Na začetku mu povemo, o čem bomo govorili (in čemu); tudi v jedru sporočila ga na več mestih opozarjamo na to, ali se cilju približujemo oz. zakaj se mu začasno oddaljujemo in podobno; na koncu svoje zaključke radi pomerimo ob izhodiščne misli, tako da se vse strne v zaključeno enoto, v kateri je na zastavljena vprašanja dan tudi odgovor.

V pisavi členimo sporočilo s poglavji, vmesnimi naslovi, številkami, tipi črk ipd., v govoru s premori, stavčno intonacijo itd.

Da nas poslušalec (ali bralec) razume, moramo svoje misli razporediti tako, da nam bo sledil brez pretiranega napora. Prav zato mu moramo razlagati postopno, brez preskakovanja. Če v sporočanju kaj važnega preskočimo, našemu naslovniku manjka podatek, ki je potreben za razumevanje, zato je vse naše nadaljnje govorjenje ogroženo: naslovnik ga lahko ne bo razumel in nas zato sploh nehal poslušati ali pa bo odložil naš spis ali članek. Pri govorjenju je prav zato dobro, če važno misel ponovimo, ker si tako zagotovimo bralčevo pozornost. (Pri branju si bralec mesto, ki ga je pozabil, lahko sam še enkrat prebere.)

Logičnost

K jasnosti veliko prispeva tudi tako imenovana logičnost. Logičnost je pre-soja s stališča običajnega in nujnega. Ko bi npr. kdo dejal, da je sosedov maček mijavkal, čeprav je bil lačen, da se je skozenj videlo, bi bilo to nelogično: nelogično zato, ker lačne mačke navadno z mjavkanjem opozarjajo nase. Pri vsakem sporočanju torej moramo upoštevati zdravo človeško pamet. Če bomo trdili kaj takega, kar se s to pametjo ne sklada, se bo upirala ali uprla, to pa nam lahko vzame bralca ali poslušalca in s tem seveda zmanjša učinkovitost naše besede.

Sploh moramo pričakovati, da se bo zdrava človeška pamet skušala upreti vsemu, kar bomo povedali novega. Je pač laže — ali vsaj mislimo, da je laže — vztrajati pri tem, kar že vemo in poznamo, kot pa žrtvovati za osvojitve novih resnic (ki se nam sprva morda tudi koristne ne zdijo) naše duhovne sile. Prav zato se moramo v svojih sporočilih boriti za naslovnikovo pozornost tudi s tem, da ga rešujemo pomislekov, ki mu jih zbuja naša beseda. V obliki tako imenovanih retoričnih vprašanj postavimo pred poslušalca ali bralca njegova lastna vprašanja in nanja sami odgovorimo. Tako ga rešimo pomislekov, spet bo neovirano sledil naši besedi in jo tudi zaradi tega jasno dojel.

Konkretnost — abstraktnost

Jasnost povečuje tudi konkretnost, nejasnost abstraktnost. Je pač tako, da svet najlaže dojemamo s svojimi čuti: z vidom, sluhom, tipom, okusom, vohom. Kako težko je včasih predmet ali lastnost, pojav, ki ga zaznavamo s temi čuti, opisati, da bi ga naš poslušalec zares ločil od drugih. Če pa mu ga prikažemo, če ga vidi, sliši, potiplje, okusi, poduha, mu je takoj jasno, za kaj gre. Stvari

pa, ki jih dojemamo in zaznavamo s čutili, so konkretne, abstraktne dojemamo teže brez pomoči čutil, tj. ne moremo jih ne videti, ne slišati, ne okusiti, ne poudhati, ne otipati. Zaradi teže dojemanja se trudimo govoriti čim bolj konkretno, tudi abstraktne stvari ponazoriti s konkretnimi primerami, podobami ipd. Da bo naša beseda nazorna, moramo uporabljati posebni izraz namesto splošnega, tj. v danem primeru ne govôri npr. samo o psu, temveč povej, da je šlo za ovčarja ali buldoga; na paši ti ni treba videti samo živine, temveč tudi krave, vole, teličke, bika ipd.; v gozdu sicer res rasto drevesa, toda počivat sedeš pod bukev in smreko in jelko in pod leskov grm; tudi ptica, katere petje poslušáš, je ali ščinkavec ali slavec ali kos ali itd.

Ali res pišeš jasno, najlaže ugotoviš tako, da napisano odložiš in spet bereš čez nekaj časa. Takoj se bo pokazalo, da vse še ni dobro; da si to ali ono povedal presplošno; da si o zelo važni stvari povedal premalo; da na njeno važnost nisi dovolj opozoril; da si to ali ono povedal prej kot je bilo treba, drugo pa prepozno; da se za ta ali oni zaimek ne ve prav, na katero besedo se nanaša; da si pozabil napraviti odstavek; povedal preveč v enem stavku, čeprav bi bil lahko v dveh; da je preobširno razlaganje stvar zameglilo; da je tujko, ki si jo zapisal, mogoče razumeti na več načinov, ti pa si mislil na en sam pomen; da tvojega narečnega izraza, ki ti je sicer tako pri srcu, večina bralcev najbrž le ne razume in da ga zato moraš zamenjati s splošno rabljenim knjižnim; da bi bil svoje razpravljanje o abstraktnem predmetu lahko povezal s to ali ono osebo, ki se je ukvarjala z isto zadevo; da si na enem mestu preučen, na drugem pa tudi tebi samemu ni jasno, kako je s tisto stvarjo.

Vse te pomanjkljivosti morajo iz naše besede. Ne plašimo se truda v zvezi s popraviljanjem, končni dobiček bo le naš: ljudje nas bodo brali (poslušali) do konca, nas razumeli ter nam bili tudi hvaležni. — Kdor nalašč piše nejasno, da ga ljudje ne bi razumeli, pa vendarle mislili, da je učen in pameten, je družbeno škodljiv ali pa duševno nezdrav. Isto velja tudi za tistega, ki je nejasen iz udobja. In kdor stvari dobro ne pozna, naj o njih ne piše in govori, temveč se jih raje uči in nauči.

Ko bi pišoči upoštevali taka in podobna pravila o jasnosti, bi bilo na svetu izgovorjenih in natisnjenih manj besed, zato pa koristnejše.

4. JEDRNATOST

Nil nimis

Ničesar preveč, nas uči latinski pregovor. Ponekod na Slovenskem povedo isto takole: Preveč še s kruhom ni dobro. To velja seveda tudi za govorno in pisano besedo: ne čvekajmo tjavdan, ne potapljammo svojega poslušalca ali bralca v morje praznih besed. Bodimo kratki, jedrnati. Kratki in jedrnati smo, če uporabimo za to, da komu kaj povemo, toliko besed, da je ravno prav. Prav pa je, če nas je dobro razumel, ne da bi bil moral bogve kaj dodajati iz svojega in ne da bi si bil to, kar je v naši besedi važnega, z muko razbral iz besedne poplave. Vedeti moramo, da je biti obširen lažje kot biti jednat. Tudi obširnost je znamenje, da govoreči predmeta ne obvlada prav, da ne zna ločiti važno od malo pomembnega in se ga prav zato loteva večinoma brez pravega reda, z vseh mogočih strani, primernih in neprimernih. Obširnost tudi sama na sebi ni dobra, ker greši zoper zakon o zmanjševanju mikavnosti: tretji kozarec še tako bistre vode ni več tako dober kot prvi.

Primerno zgoščenost, jedrnatost lahko primerjamo s pijačami, npr. z vinom; naravno vino ima primerno (čeprav seveda ne popolnoma enako) količino alkohola in koristnih rudnin, ki mu dajejo tipične lastnosti, po katerih ga cenimo. Če dodajamo vinu vode, se zredči, večinoma ga niti piti nečemo; če pa mu vodo odvzamemo, se zgosti, zato ga je mogoče in dobro uživati le v manjši količini. Tako je v bistvu z vsem, kot pove že latinski pregovor. Razvodenelo ali preobširno ni pravo, je slabo, manj, malo ali sploh ne koristno. Zato ne bodimo obširni, temveč jedrnat.

Kako pa to dosežemo?

Kako se že temu pravi?

Kratki, jedrnat smo, če stvari in pojave znamo poimenovati, ne pa jih le opisovati. Prav zato si moramo bogatiti besedni zaklad. Le pomislimo, koliko besed bi porabili, če bi hoteli komu povedati, da smo v gozdu videli veverico, pa imena te živali ne bi poznali. Ali je to manjša žival s štirimi nogami in dolgim kratkim repom, ki rada pleza po drevju? Toda to je tudi polh in podlasica in še marsikaj. Podobno je tudi z rastlinami, oblekami, barvami, dejanji itd. Posebno veliko je tega v strokah: tam sploh ne bi daleč prišli, če ne bi uporabljali strokovnih izrazov, npr. roman, novela, povest, in podobno v besedni umetnosti ali npr. napetost, jakost, vat, volt, om, kulon v fiziki.

Tudi naslovník marsikaj ve

Iz besedila izpuščajmo vse, kar si naslovník lahko sam dopolni iz svojega znanja in izkušenj. Silno težko poslušamo (in še težje beremo) človeka, ki nam dopoveduje, da sonce vzhaja na vzhodu, da je dan pozimi najkrajši, zato pa poleti najdaljši, da vode tečejo navzdol, ptice, komarji, letala ipd. pa da letajo po zraku, da ima leto 365 dni (če je navadno, ker prestopno ima dan več, namreč 366) itd. Dinar bi mu dali, da bi nas nehal mučiti z znanimi stvarmi. Ali se ne zaveda, da je tako početje pravzaprav žaljivo: saj naslovníka obravnava kot nevedneža. — Zmeraj moramo prav presoditi, kaj je naslovníku že znano, kaj ne. Uštejemo se in svojemu sporočilu škodimo tako tedaj, ko komu razlagamo tudi njemu znane stvari, kot tedaj, ko mu pripisujemo znanje nepoznanih.

Nesrečna mašila

Naše pisanje bo jedrnat, če se bomo znali izogniti mašilom. To so besede, ki jih mirno lahko izpustimo, ne da bi svoje sporočilo kaj oškodovali. Take besede so npr. *razen*, *vršiti*, veliko prislovov, nadomestila za predloge (npr. *s pomočjo dleta* namesto *z dletom*), vezniški pari kot *tako* — *kakor*, kadar ne stopnjujejo, tj. namesto *in*, pridevniki, ki izražajo lastnosti, po katerih se ne vprašuje, besede, ki se razvidijo iz bližnjega sobesedila, samostalniki ali pridevniki namesto zaimka ali prislova ipd. Prim.: Na sočni *zeleni* travi na planinskem pašniku so se pasle *razne* krave, po tleh so cvetele *različne* rože. — *Vsi* otroci se radi igrajo. — *Kdor* ni z malim zadovoljen, *ta* velikega vreden ni. — Na trgu se je gnetla *velika* množica ljudi. — *Zapadel je bel* sneg. — Predstava se je *vršila* od treh pa vse do petih. — *Izrekel sem* mu *svojo zahvalo* (= zahvalil sem se mu). — *Delam analizo* naloge (= nalogo analiziram). — *Včeraj sem* dobil slabo oceno *tako* pri angleščini kot pri telovadbi. — *Lovre ni samo* sedel, *temveč* tudi bral (= sedel in bral). — Za rojstni dan sem dobil smučiči, *sestra pa je dobila* drsalke. — *Lanske počitnice sem* taboril v Bohinju; tudi letos grem v *Bohinj*.

V mlinu se dvakrat pove

Jedrnatı smo tudi tedaj, če stvari, posebno če pišemo, ne ponavljamo. Saj je znan pregovor: le v mlinu se dvakrat pove. Ponavljati smemo samo, če menimo, da je poslušalec ali bralec kaj važnega iz našega pripovedovanja pozabil, ali pa če se bojimo, da bi pozabil. Drugo so seveda ponovljene posamezne besede kot npr. *zdaj zdaj, hitro hitro*; z njimi stopnjujemo. Veliko ponovitev je v ljudskem pripovedništvu, včasih v pesmih ali, npr. pri Cankarju, tudi v prozi. Umetniki s tem dosežajo posebne učinke, za nas navadne zemljane pa je bolje, da jih v tem ne posnemamo.

Ne pregosto!

Ne smemo pa biti tako jedrnati, da naša beseda ne bi bila več jasna. Kdor piše, posebno pa govori, zelo zgoščeno, zahteva od bralca (in poslušalca) preveč. Saj je res, da bosta nekaj časa naše besede v mislih dopolnjevala s potrebnim iz svojega, toda prehitro se bosta utrudila in nas pustila na cedilu. Razen tega nas dopolnjujeta lahko narobe. Tako je škoda še večja.

Res, da smo navadno raje preobširni kot preskopi, toda velja si glede tega zapomniti: Srednja pot — najboljša pot.

5. ŽIVOST

Živi mrtvi

Živost ali zanimivost je pravo nasprotje dolgočasja. Dolgočasnosti nihče ni vesel, tudi tisti ne, ki (se) dolgočasi. In zdolgočasimo se kaj hitro! Kolikokrat za vedno odložimo knjigo že po nekaj prebranih straneh, zlezemo vase že po prvih besedah predavatelja in dremuckamo, dokler nas ne zdrami vljudnostno ploskanje. Če je dolgočasna predstava, se v gledališču zalotimo, da preštevamo lože na desni in levi ali razmišljamo o tem, ali pride na vsakega gospoda v vrsti pred nami res po ena dama itd.

Kako vse drugače se obnašamo, če zna kdo živo pripovedovati ali pisati: poslušali bi kar naprej, brali tudi do jutra, če bi le smeli in mogli, skoraj žal nam je, da gledališka predstava ni bila daljša. Je tako: žive stvari nas bolj mikajo od mrtvih, gibanje bolj od mirovanja, sprememba bolj kot enolično trajanje.

Tudi pri pisanju živost ni nič manj pomembna. Kaj pa moramo storiti, da bo naša beseda živa? — Marsikaj.

Tudi živa je naša beseda, ne samo nazorna, če namesto splošnega izraza rabimo posebnega, tj. namesto *žival* pač *belouška, zajec, jastreb*. Treba se je izogibati bledih glagolov, kot so *biti, nahajati se, vršiti se* ipd. Res lahko rečemo, da je *blizu vasi gozd, v njem mnogo dreves; da se sredi gozda nahaja jasa, na kateri raste veliko jagod, ki so zelo dobre* itd. Toda bolj živo je, če rečemo, da *gozd sega skoraj do vasi, breze in smreke v njem pa se kar spodrivajo. In sredi goščave najdeš jaso, na njej pa se rdeči jagod, ki jih tako radi jemo in še rajši za koga nabereмо*. — Puščobe vidijo svet v samem obstajanju, živim se razkriva v svojem dejanju in učinkovanju.

Piši, kot govoriš!

Naši spis, pismo, prošnja, članek bodo živi, če se bomo v njih približali govornemu jeziku. Trudimo se torej pisati jezik, kot ga govorimo s prijateljem, sošolcem, sodelavcem, v domačnosti družbi. Izogibajmo se besedam, oblikam, naglaševanju in stavčnim zvezam, ki žive le v knjigah. Res se komu zdi, da so

imenitne prav zato, ker so samo iz knjige. Mi pa vemo, da se jih drži vonj po papirju, one iz vsakdanje govornice pa so sveže, nazorne, žive. Ali ni narava bolj živa od *prirode*, zato od *zategadelj*, skoraj od *skoro*, čeprav od *akotudi*, *ljubezen* od *ljubav*, odločno od *decidirano*, *samostalnik* od *substantiva* ali *pridevnik* od *adjektiva*, *vôjske* od *vojské*, *na stôlih* od *na stoléh*?

V prostem govornem jeziku navadno uporabljamo kratke stavke. Dobro jih je tudi pisati, ker so preglednejši. Seveda so v slovenščini dobri tudi dolgi stavki, toda teže jih je delati kot kratke. Ko dobro obvladamo kratke, bomo lažje delali tudi dolge stavke; vendar le takrat, če je misel, ki jo hočemo povedati res tako zapletena, da je s kratkimi stavki ni mogoče povedati. — Tudi priredje namesto podredja je bolj živo, kakor se lahko prepričaš iz naslednjih primerov: *Ne delaj dolgih stavkov, ker so težko razumljivi* — *Ne delaj dolgih stavkov, so težko razumljivi*. *Zmeraj je vesela, čeprav je veliko prestala* — *Veliko je prestala, a je zmeraj vesela*. *Stopil sem k vratom, da bi jih odprl* — *Stopil sem k vratom, hotel sem jih odpreti*. *Tako jo je odkuril, da se je kadilo za njim* — *Kadilo se je za njim, tako jo je odkuril*. *Bil je jezen, da je kar pihal* — *Bil je jezen, zato je kar pihal*. *Odšel je v Planico, kjer se je smučal* — *Odšel je v Planico in se smučal*. *Ko sem prejel telegram, sem se takoj odpeljal* — *Prejel sem telegram in se takoj odpeljal*. *Če ne odidemo sedaj, pridemo prepozno* — *Odidimo sedaj, sicer pridemo prepozno*. *Bralec, ki je bral do tod, je že nestrpen* — *Bralec je bral do tod, sedaj je nestrpen*. *Življenje, ki ga živijo drvarji, je trdo* — *Življenje drvarjev je trdo*. *Vidim, da se dolgočasite* — *Vidim: dolgočasite se*. *Naročil mi je, naj vas lepo pozdravim* — *»Lepo ga pozdravite!« mi je naročil*. *Videli bomo še, da ni vse zlato, kar se sveti* — *Ni vse zlato, kar se sveti, kot bomo še videli*.

Odlična značilnost vsakdanje govornice je tudi njena dvogovornost. Saj se skoraj zmeraj pogovarjamo, tj. drug drugega sprašujemo, si odgovarjamo, povedanemu oporekamo, kaj dostavljamo ipd. Kjer gre, tudi v svojem pisanju uporabljamo premi govor. Pretiravati pri tem pa ne smemo, saj predolg dvogovor utruja. Zato je prav primerno, če ga kdaj krajše povzamemo. Tudi vprašamo se lahko (govorniško vprašanje) in si potem na to sami odgovorimo. Tako se zdi, kot da s poslušalcem kramljamo.

Če je zapisano, da se v knjižnem jeziku zgledujemo po prostem govornem jeziku, seveda ne mislimo, da je v njem vse zgledno. Ne, v njem uporabljamo tudi nekatere besede, ki so v knjižnem jeziku prepovedane, »požiramo« glasove, se pogosto prekinjamo. Kaj šele, če smo iz narečja, ki se v glasoslovju in oblikoslovju močno loči od knjižnega jezika. To seveda ni dobro tudi za knjižni jezik: glasoslovje, oblikoslovje z naglasom že mora biti tako, kot je v slovnici predpisano, in tudi npr. *reklc* namesto *suknjič* ne bomo uporabljali, temveč se držali slovarja. Tam pa, kjer nam slovnica in slovar ne odsvetujeta rabo sredstev iz vsakdanje žive govornice, le segajmo po njih in ne po tistih, ki diše po papirju.

6. PRIMERNOST

Stilske zvrsti

Besedila so različnih vrst: leposlovna, časnikarska, poljudnoznanstvena, strokovna, znanstvena, pogovorna, svečanostna ipd. In če pogledamo natančneje katerokoli teh vrst, vidimo, da tudi niso enotna, temveč spet različna. Npr. pogovorna: drugače se pogovarjajo izobraženci, drugače dijaki, še drugače branjevke in vojaki; in spet oče in mati ne tako kot oče in sin ali mati in hči. Dijak z dijakom se ne meni tako kot s profesorjem in tudi častnik obrne besedo dru-

gače, če govori s sebi enakim, kot če ogovarja vojaka. Celo: isti človek govori istemu sogovorniku druge besede, če se z njim prijateljsko pomenkuje, kot če se jezi, ga ima rad ali ga sovraži. Po svoje se kaže pri njem tudi to, ali je dobre volje ali pa ga tare kaka skrb in bolečina.

Vse te razlike se kažejo v jeziku; vse to moramo pri pisanju in govorjenju upoštevati: saj če je naša beseda jasna, jedrnata in živa, ni še rečeno, da je tudi primerna. Tu si je treba s stališča primernosti ogledati le nekatera jezikovna sredstva.

Tujke

Nekateri bi najraje pisali in govorili same tujke, drugi se jim izogibajo, tudi če so zaradi tega manj jasni ali celo nejasni. Prav nimajo ne eni ne drugi. — Toda, kaj pa so tujke?

Nekaterim je tujka vsaka beseda, ki pride v kak jezik iz drugega jezika. Takih besed je v večini jezikov veliko. Tisti, ki se jih izogibajo, prav starih ne morejo zavreči, temveč le mlajše. Tako je tudi pri nas: nihče ne zametuje sicer sposojenih besed kot *knez*, *kralj*, *denar*, *meč*, *briti*, *bukva*, *skrinja* ipd., ker potem sploh ne bi imeli s čim poimenovati vsega tega. Pač pa zametujejo tiste tujke, ki imajo slovenske vzporednice, npr. *luft* (= zrak), *nacija* (= narod), *kozmos* (= vsemirje), *procenten* (= odstoten), *suma* (= vsota), *vitalen* (= radoživ), *ekonomičnost* (= gospodarnost), *svota* (= vsota). Po pravici bi smeli imenovati tujke le tiste besede iz drugih jezikov, za katere nimamo domačih splošno sprejetih dvojnici. Take tujke so, kadar niso strokovni izrazi, v primeri z domačimi dobro vkoreninjenimi manj razumljive in pomensko nejasnejše. Veliko takih tujk manj izobraženi ljudje sploh ne razumejo.

Na splošno velja pravilo, da v besedilih, ki so namenjena širšim krogom, uporabljamo čim manj tujk, ker bi z njimi oteževali ali celo onemogočili razumevanje. Tudi v lirski pesmi tujka večinoma učinkuje kot hladen tujek. Nekateri uporabljajo v istem besedilu sedaj domačo besedo sedaj istopomensko tujko, češ da je to stilsko lepše. Pa ni. Prim.: *Študij svetovne književnosti nam pomaga razumevati pojave v domačih literaturah*. Besedilo oživimo ne s tem, da isti pojav imenujemo z dvema imenom, temveč s tem, da ga enkrat gledamo z ene, drugič pa z druge strani. (V navedenem primeru je mogoče *literaturo* sploh izpustiti ali pa spremeniti v *domače knjižne zadeve*). Tudi strokovne izraze je v spisih, namenjenih širšim krogom, bolje uporabljati domače kot tuje; celo v strogo znanstvenih delih je pretirana raba tujk prej pomanjkljivost kot odlika: Prim.: *Za konstriktive (frikative), ali kot jih imenujemo po akustičnem vtisu, za spirante, je značilno, da pri njihovi artikulaciji pot zračnemu toku ni popolnoma zaprta, ampak samo zožena. Glavni slušni dojem traja ves čas artikulacije, karakteristični šum povzroča trenje (od tod ime frikative)*. — Zanimivo je, da noben jezik ne pozna frikativnih nazalov, ampak samo oralne glasove, čeprav bi bili teoretično mogoči. Verjetno je to posledica respiracijske ekonomičnosti, ker bi bila za takšne glasove poraba zračnega toka prevelika. — V splošnem se tvorijo frikative na istih artikulacijskih mestih kakor eksplozive. Bilabialne frikative ...

Vrste stavkov

Stilistika priporoča povprečno pismenim rabo krajših stavkov, namesto podredij pa priredje. Dolgi stavek je treba razbiti v dva ali več kratkih. Stavek naj bi povprečno ne imel več kot dvajset besed. Prim.:

Zganilo se je v suhem listju na tleh, švignilo je po deblu navzgor, zašumelo je v vejevju. Pobegnila je plaha veverica, stala je osupla na visoki veji.

»Nikar se ne boj!« se je nasmehnil Jure. In je občutil v svojem srcu: »Kaj ne vidiš, da je to moj dom kakor tvoj?«

V globeli je šumel potok, belo kamenje se je svetilo iz dna. Jure se je napolil po mahoviti rebri nizdol, ker je bil žejen: toda postal je nenadoma ves osupel. V potoku je zašumelo, zaškropilo je srebrno; kopala se je mlada srna, v gibkih skokih se je prikazala iz sence. Jure je obstrmel in je ves vztrepetal od sladkosti. Tudi srna ga je ugledala, planila je iz potoka, pobegnila ni.

»Kaj se me bojiš? Kaj ne vidiš, da sva obadva doma?«

Gledala je nanj z velikimi svetlimi očmi in nič je ni bilo strah.

Tako je bil gozd prijazen z njim; dom ga je sprejel s tistim prisrčnim pozdravom, s katerim je bil Jure prišel . . .

Prosti stavek naj ne ima preveč razvitih stavčnih členov, vrivkov in podobnega, ker je sicer nepregleden. Prim.: Objavljeno gradivo slovarja obsega, kot že rečeno, sedem snopičev, tj. XXVII in 664 tiskanih strani; to je dobra petina celotnega slovarja, ki naj bi, kot je bilo predvideno, izšel v 30 do 32 snopičih. Poleg tega tiskanega gradiva, ki vključuje še geslo *criailleur*, pa je ostalo v rokopisu deloma bolj deloma manj obdelano in izpopolnjeno še gradivo do črke p(i).

Obvezna dolgočasnost

Vsi vemo, da je uradniški način pisanja pretežno zapleten, dolgovezen in nejasen. V njem je premalo živih glagolov, zato pa več mrtvih, in kot naravna posledica tega, preveč samostalnikov. Tudi živ ni posebno. Podobno je večkrat tudi s političnim ali znanstvenim besedilom: v njem je za nameček še sama abstraktnost, da se ti naježe lasje. Ali je pa tudi treba, da se besedila »ponašajo« s takimi neimenitnimi lastnostmi? Nikakor ne: tudi uradni spis v prijetni jezikovni obliki je več vreden, bolj učinkovit kot v zanemarjeni. Tudi politično ali znanstveno besedilo ne moreta biti izjema; tudi zanju veljajo načela jasnosti, jedrnatosti, živosti, primernosti. Kdor misli drugače, vara samega sebe in druge, bralec ali poslušalec pa se bosta odvrnila od njega ali mu sledila z odporom, ki raste iz zavesti, da ga sporočajoči ne ceni dovolj.

Lep jezik

Kdo ima lep jezik? — Tisti, ki se drži stilskih pravil, gotovo. Lepo torej piše in govori, kdor ne dela slovničnih in pravopisnih napak, ni nejasen in zapleten, ve, kaj besede pomenijo, pove, kar misli, na kratko in živahno, naslovniku primerno. V tem je vsa lepota jezika.

So pa nekateri, ki jim je lep jezik nekaj čisto drugega: npr. nenavadne besede iz kakšne zelo znane pesmi ali romana; besede, ki se nanašajo na prijetne strani našega življenja; besede, ki nam prijetno zvenijo in se dajo lahko zapeti; besede, ki imajo veliko samoglasnikov in malo soglasnikov; modne besede, npr. *tolikanj*, *pereči problemi*, *prima*, *môč*, ali tujke. In pri oblikah tiste, ki se vedno manj govore (npr. *sinú*, *grôbje*, na *stoléh*). Pri naglaševanju ljubijo mešani naglasni tip v I. sklanjatvi, pri pridevniku prav tako, a tudi končniški (prim. *temnegà*), enako v III. sklanjatvi (*kupèc*, *kupcà*) itd. Tudi fraze so nekaterim lepe: po njih mnenju se *sedite*, *prosim* sploh ne more meriti z *izvolite sestì* ali *le prižgite si cigareto z blagovolite si prižgati cigareto* (če ne celo *prìpaliti*).

Po pravici povedano, v vsem tem ni nikakršne lepote, temveč samo spakovanje. Tudi v jeziku je naravno vedenje neprimerno več vredno — je lepše od izumetničenega. Bodimo torej naravni v svoji besedi. Da se pa pri tem le ne pregrešimo zoper čut lepote, si zapomnimo nekaj pravil:

1. Res ni lepo, če prehitro ponovimo nevažno ali nepoudarjalno besedo; izpustimo jo raje ali zamenjajmo z zaimkom: *Knjigo o Afriki sem si včeraj izposodil od bratranca. Knjigo je dobil za god.* Če je beseda poudarjena, za razumevanje važna, pa jo smemo ponoviti: *Danes bomo govorili o planetih. Planeti so nebesna telesa, ki . . .* V takih primerih je oziralni zaimek namesto ponovljenega izraza slab: *Danes bomo govorili o planetih, ki so nebesna telesa . . .* Čisto navadne so ponovitve, s katerimi govoreči nakazuje svojo čustveno prizadetost: *zdaj zdaj bo tu ali beži beži, hitro hitro* (prvi izraz se v takšnih primerih da zamenjati s prislovom, ki izraža naklon ali stopnjevanje). Primerne so tudi ponovitve, s katerimi stopnjujemo.

2. Tudi enakozvočne besede ali besede, ki zvene podobno, ne smejo biti preblizu. Neprijetno nam zveni npr. *druga na vrsti je bila neka druga ženska, ne jaz*. Prim. še: *Predraga moja Draga, pišem Ti . . .* Ali: *Ta rok so mi šli izpiti dobro od rok*. Ali: *Smučar je smuknil mimo mene kot blisk*. Tudi ponovljeni veznik za različne odvisnike ne zveni lepo: *Obljubil je, da pride, da popravi pipo, da ne bo več puščala vode*. (Drugo je mnogovezje, kjer ponovitve v primernem sobesedilu lahko koristno uporabljamo.)

3. Tudi čisto vzporedni stavčni ustroj je moteč: *Miha je šel na izlet, Tončka pojde k teti. Teta dela v tovarni*. — Spet pa je tudi simetrija dobra, če hočemo z njo kaj posebnega povedati; prim. Prešernovo pesem *Pevca: Kdo zna . . ., Kdo ve . . ., Kdo uči . . .*

4. Večalna jezikovna sredstva, npr. presežnik, elativ, prilastki *ot enkrat*, *nepozaben*, *absoluten*, prislovi kot *vselej*, še nikoli, *do pičice* sodoumemu človeku pogosto manj povedo kot manjšalna, ublaževalna: namesto *najlepši rabi kar lep, blazno sem zaljubljena — mislim, da sem zaljubljena, perfektna ideja — kar dobra misel, enkratno doživetje — nevskadanje doživetje, nepozaben večer — prijeten večer, vselej spiš — kar preveč spiš, še nikoli ni bilo bolj napeto — redko kdaj je bilo tako napeto, do pičice vse je res — vse je res* ipd. Večalna sredstva so za današnji občutek kričava.

6. PILJENJE

Nekdo je zapisal, da je dober stil otrok rdečega svinčnika. Prav zares: kdor svojega pisanja ne popravlja, piše slabše, kot bi lahko.

Prvi zapis je vedno mogoče izboljšati. Tega so se zavedali veliki pisatelji in pesniki: Tolstoj je celo svoje dolge romane dajal prepisovati po nekajkrat, pri nas je Prešeren tudi še po prvem natisu to in ono izboljšal. Dober stil ima le tisti, ki svoje besedilo večkrat pregleda, da najde pomanjkljivosti in jih odpravi: prelije tu in tam kak stavek, ga napiše na novo, katerega tudi črta, zamenja premočen ali prenizek izraz s primernim ipd.

Piljenja se je treba učiti. Pri enem pregledu ni mogoče paziti na napake vseh vrst. Zato pri prvem ponovnem branju pazimo na to, ali je besedilo slovnico pravilno, potem, ali smo dejanje podajali z določno glagolsko obliko, ali smo res pisali kratke stavke, kolikor se je dalo. Kako važni so kratki stavki,

lahko ugotoviš, če si napisano bereš na glas. Ali smo bili dovolj jasni, najlaže ugotovimo, če beremo komu drugemu. Morda nam niti ne bo bogve kaj oporekal, zato bomo pa sami opazili, da v tem in onem le nismo dognani.

Šolske naloge seveda ni mogoče še enkrat brati po nekaj dneh, popraviti jo moramo še isto uro. Zato jo preberimo nekajkrat zaporedoma.

Oglej si podrobno naslednji primer za piljenje:

Glavna napaka je danes v tem, ker se o napakah pogovarja učitelj z učenci po napisani nalogi, pri sami popravi, ne pa že preje, ko nalogo pripravlja in planira ter dela zanjo že razne vaje in skuša prodreti v vse stopnje tega kompliciranega procesa. S pripravami bi učenci doumeli smisel prve etape, ki je zelo nujna v uvajanju v spisje. Pred pismenim sestavkom (šolsko nalogo) moramo vaditi niz ustnih in pismenih vaj, nato pa sledi daljše razmišljanje o tekstu zastavljene teme in o načinu, po katerem izvršimo njeno analizo; treba je preiti po dobljenem naslovu na zbiranje in odbiranje snovi. Za vajo bi lahko dajali večkrat tudi po 2—3 teme in z zahtevo, da bi učenci premislili in povedali, kaj in o čem bi napisali pod temi danimi naslovi, a brez obveznosti, da nalogo v resnici tudi pismeno obdelajo. To bi bile pravzaprav le vaje za potrebno miselno opredelitev in usmeritev.

Podčrtano je treba izpustiti ali zamenjati s sopomensko besedo. Potem je odstavek tak: Narobe je, če učitelj obravnava napake le pri popravi, ne pa že, ko nalogo pripravlja in dela zanjo vaje ter skuša pronikniti v vse stopnje tega zapletenega postopka. S pripravami bi učenci doumeli smisel prve zelo nujne faze pri nastajanju spisja. Preden pišemo nalogo, napravimo z učenci vrsto ustnih in pismenih vaj. Nato razmislimo, kateri naslov bi bil za izbrano temo najpripravnejši. Tudi na kratko razčleniti jo je dobro. Ko smo se odločili za naslov, začnemo zbirati in odbirati snov. Za vajo bi lahko dajali večkrat tudi po dve do tri teme, učenci pa naj bi o njih razmislili in povedali, kaj vse bi pisali, ko bi dobili take naslove. To bi bile vaje za miselno opredelitev in usmeritev.

Tudi sedaj odstavek še ni idealen. Zadnji del prvega stavka, in sicer od *ter* dalje, je pomensko zvezan z drugim stavkom, ki sam nekako visi v zraku. Poskušajmo torej prva dva stavka popraviti: za vaje postavimo piko, nato pa začnemo: Pri tem učencem razloži tudi vse stopnje zapletenega postopka pri nastajanju spisja. Prve njegove faze lahko vadijo takole: Učitelj da dve do tri teme ... itd.

7. ZAKLJUČEK

Ves čas, ko smo razpravljali o stilu, smo poudarjali, da se je treba zavedati tega in tega in tega. Res: kdor si bo zapomnil pravila stilistike in njene nasvete, bo pisal bolje, kot če bi si jih ne. Vendar ne smemo zanemariti tudi druge šole dobrega stila: to je branje knjig z dobrim jezikom. Kdor veliko bere, si nevede pridobi pravila, o katerih je tu šla beseda. Dobi namreč občutek za to, kaj je stilsko primerno in kaj ne. Seveda pa je treba za to knjigo brati počasi, ker le tedaj opazimo stilske lepote, le tedaj se v nas skrivno zgradijo podzavestna merila dobrega stila.